

الهیات محیط زیست

سید محمد علی محقق داماد

مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

۱۳۹۳

سرشناسه:
عنوان و نام پدیدآور:
مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:

محقق داماد، سیدمصطفی، ۱۳۲۴ -

الهیات محیط زیست/ سیدمصطفی محقق داماد.

تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۳.

ص. ۳۶۵.

۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۲۴-۶

شابک:

وضعیت فهرست نویسی: فیها

موضوع:

حفاظت محیط زیست -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع:

حفاظت محیط زیست -- جنبه‌های قرآنی

موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

مناسه افزوده:

۱۳۹۳ الف ۱۷/م ۱۵۵/۱۵۵/BP۲۳۰

رده بندی کنگره:

۲۹۷/۶۵

رده بندی دیویی:

۳۴۷۸۵۲۹

شماره ثبت کتابخانه ملی:

ایستاد محیط زیست

سیدمصطفی محقق داماد

ویراستار علمی: شهین اعوانی

ویراستار ادبی: فائزه حبیبی معصوم

طراح جلد: محمد حسین کلهر

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۰۰۰۰ ریال

چاپ اول: ۱۳۹۳

نشانی: تهران، خیابان نوفل لوشاتو، خیابان شهید راکاب، پلاک ۴

تلفن: ۶۶۴۰۵۴۴۵، نمابر: ۶۶۹۵۳۳۴۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۲۴-۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۲۴-۶

www.irip.ir

فهرست مطالب

۹	سخن گفتار
	بخش اول
۱۵	مباحث مقدسی
۱۹	وضع محیط زیست
۲۳	چند سؤال
	بخش دوم
۲۷	علم‌گرایی جدید و پیامدهای منفی آن بر محیط زیست
۲۹	مدرنیته و تقدس‌زدایی از طبیعت
۳۸	پیامد علم جدید
۴۰	پیامد فراموش کردن معنویات
۴۰	نقش فیلسوفان در بروز دوری از معنویات و پیدایش علم سکولار
۴۷	تفاوت اسلام در توجه به محیط زیست با دید الهی
۴۸	رابطه بحران محیط زیست و جهان‌بینی
۵۰	مسئولیت انسان
۵۱	غرور علم‌زدگی
	بخش سوم
۵۵	ادیان و محیط زیست

- ۵۵ اهمیت ارزش‌ها و باورهای مذهبی مردم در حفاظت محیط زیست
- ۵۷ بحران زیست‌محیطی یک بحران معنوی است
- ۶۰ نقش ادیان در حفاظت محیط زیست
- ۶۲ نظر کلیسا نسبت به طبیعت
- ۶۹ مابیت سلطه‌جوی انسان
- ۷۰ سمیت ادیان در حفاظت از محیط زیست
- ۷۲ توجه ادیان شرقی و ژاپنی به طبیعت و یکپارچگی آن

بخش چهارم

- شبیه‌سازی دین در ارتباط با تخریب محیط زیست و پاسخ
به آنها ۷۹

بخش پنجم

- ۸۷ دیدگاه قرآن درباره محیط زیست
- ۸۸ طبیعت، موضوع سوگند الهی
- ۹۱ مفهوم «المحیط» در قرآن و ارتباط آن با محیط زیست
- ۹۳ آیات الهی
- ۹۸ «الارض»
- ۱۰۱ جایگاه انسان در طبیعت و خلیفه‌اللهی در زمین
- ۱۰۶ یاد دادن اسماء الهی به انسان
- ۱۱۶ دیدگاه فارابی درباره تسبیح موجودات

بخش ششم

- ۱۲۵ رابطه رفتار و اعمال انسان با حوادث طبیعی
- ۱۳۳ نظر حاشیه‌پردازان ملاحظه‌ملاصدرا
- ۱۳۸ انجام کار خوب و بد در زمین

بخش هفتم

دیدگاه علامه اقبال لاهوری به عنوان متفکر اسلامی معاصر درباره علل تخریب محیط زیست و راه حل آن ۱۴۳

بخش هشتم

تاریخ تمدن ایران در رفتار با محیط زیست ۱۴۹

رئین شادمان در فرهنگ ایرانی ۱۴۹

ضرورت توجه به تاریخ تمدن ایران در رفتار با محیط زیست ۱۵۱

بخش نهم

تجلی کلام الهی در لیلین ۱۶۳

کلام لفظی و نفسی ۱۶۴

کلام عینی یا فعلی ۱۶۶

کلام الهی در قرآن و روایات ۱۶۹

نظریه «نمود» صدرا ۱۷۰

بخش دهم

فقه محیط زیست ۱۷۷

الف- ماهیت فقهی منابع زیست محیطی ۱۷۸

ب- مالکیت منابع زیست محیطی ۱۷۸

اقسام مالکیت در حقوق اسلامی ۱۷۹

انفال ۱۸۰

حقوق و تکالیف مدیریت با اموال عمومی ۱۸۱

حفظ و صیانت جنگل ها و مراتع عمومی ۱۸۵

دریاها، سواحل و آب های عمومی ۱۸۷

تفسیر یک آیه قرآن در خصوص تخریب محیط زیست ۱۸۷

۱۹۹	حفظ منابع زیست محیطی در روایات
۲۰۰	منابع زیست محیطی
۲۱۵	خسارت های زیست محیطی
۲۲۰	منابع فقهی خسارات وارده بر منابع زیستی
۲۲۰	قاعده وجوب دفع ضرر محتمل
۲۳۷	نتیجه های فقهی
۲۴۱	نتیجه گیری
		بخش یازدهم
۲۴۳	خلاصه گیری هر یک از سوره ها
۲۵۱	فهرست منابع
		- منابع عربی
		- منابع فارسی
		- مقالات
		- منابع لاتین
۲۶۱	فهرست آیات

www.ketab.ir

پیشگفتار

- بحران زیست‌محیطی که زندگی بشریت معاصر با آن مواجه است را بایستی چنین از ریشه‌های زیست‌شناسی و تجربی آن و آنچه در حور و گرم‌سیر و زیستی و تکنولوژی مطرح می‌شود مورد بررسی قرار داد، تا بیشک انواع بحران فکری و اخلاقی است و مادام که نگاه بشر به زندگی جهانی که در آن می‌زید و محیطی که او را احاطه کرده است تغییر نکند، بل حل نخواهد بود. اما سخن این است که از کجا باید راهی را آغاز کرد؟ پاسخ این سؤال در شناخت علل و عوامل پدید آمدن این بحران نهفته است. نگاه اومانستی در عصر جدید و ارتباط این مبنای فلسفی با پیش علوم و تکنولوژی جهان امروز راز اصلی این بحران است. با راه برون رفت از بحران، تحول مبنایی در تربیت اخلاقی بشر تحول فکری و نیز نگاه او به ساختار علوم معاصر است. به قول خواجه شادان: مزاج دهر تبه شد ازین بلا حافظ کجاست فکر حکیمانی بی‌بمنی

۲- ادیان الهی - به خصوص ادیان ابراهیمی - را متهم می‌کنند که راز این بحران در طرز فکری نهفته است که ادیان الهی برای بشر فراهم ساخته است. می‌گویند ادیان الهی جهان را ساخته الهی و بشر را محور اصلی جهان و تمام آفرینش را برای او و به خاطر وی

دانسته‌اند و از این رهگذر بشر صاحب اختیار مطلق شده و لذا با آزادی و اختیار مطلق به جان طبیعت و مظاهر آن افتاده و آن را تزیین، تفریط و تخریب نموده است.

۳- آیا اتهام فوق با واقعیت منطبق است؟ آیا ادیان الهی، بشر را ذردانه طبیعت کرده و دستان او را در تجاوز در طبیعت باز نهاده و همین امر منجر به تخریب طبیعت شده است؟ یا آنکه واقعیت خلاف آن است. بنا بر پاسی است که به علت عدم آشنایی با معارف الهی چنین سندی هم، انصاف آن است که بشر با دوری از خداوند و تعلیمات انبیا الهی مبتنی به این بحران شده است و تنها راه نجات، بازگشت او به آغوش محیط زیست و آرامش یافتن در آن محیط است.

۴- در قرآن مجید دایره آن تجاوز خلقت بشر، گفت‌وگوی خداوند با ملائکه، اعتراض آنان و بازگشت پروردگار به آنان به تفصیل بیان شده است. مستفاد از آن گفت‌وگو آن است که هر چند موضوع «افساد در ارض» نقطه اصلی نگرانی خداوند ملائکه بوده، و از همین جهت آنان زبان به اعتراض گشوده‌اند ولی خداوند متعال با توجه به ظرفیت بشر و تجلی و ظهور خود در این هنگامه خلقت و تعلیم صحیح اسماء و مسعیات به او، انتظار داشته که به روشی دقیق معرفت و درک کرامت خویش از هرگونه فساد بپرهیزد. بشری که مسجود فرشتگان قرار می‌گیرد، هرگز مفسد در ارض نخواهد شد.

۵- در متون مقدس اسلامی زمین تبعیدگاه بشر نیست، پروردگار متعال در قرآن مجید بشر را در بهشت پذیرفته و او را به خلافت برگزیده و به زمین فرستاده و امانتدار خداوند معرفی کرده است و انتظار دارد

که بدون هرگونه خیانت زمینی، که در شرایط صلاح کامل تحویل گرفته با عمران و آبادی فزون‌تر عودت دهد، نه آنکه در سایه کبر و غرور ناشی از گمان قدرت به تباه‌سازی زمین و هلاک حرث و نسل دست یازد، خداوند هرگز فساد و مفسدین را دوست ندارد. وَ إِذَا نَسَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ (بقره/۲۰۵).

۶- به ناظر بریم در سال‌های ۶۳-۶۴ برای شرکت در کنگره‌ای تحت عنوان «توسعه و مسیحیت دعوت شدم. این نشست آغازی بود برای برگزاری نشست‌های مشترک در نواحی مختلف که ادامه یافت و کماکان هم ادامه دارد. برای هر نشست موضوعی خاص منظور می‌گردد. موضوع خاص جلسه نخستین «انسان و طبیعت از دیدگاه اسلام و مسیحیت» بود. نشست دوم تحت عنوان «انسان و طبیعت از دیدگاه طلبه الهیات، گویی برای نخستین بار بود که وادار به پژوهش و نگارش در این زمینه شده بودم و با اسم طاهر نو و کاملاً تلاشی جدید بود. ولی به هر حال با اندیشه‌ورانی در مطالعه منابع مختلف مقاله‌ای در عنوان «انسان و طبیعت از دیدگاه اسلام» ارائه دادم که بعداً سازمان محیط زیست ایران مقاله را به شکلی اصلاحی به همان زبان اصلی، یعنی انگلیسی منتشر ساخت. ولی موضوع همان‌طور که به خود مشغول ساخته بود که گویی دغدغه اصلی مرا فراهم ساخته است.

۷- در سال ۱۳۷۶ در یک کارگاه مشترک اعضای فرهنگستان علوم ایران و آکادمی علوم ایالات متحده در یک مرکز مطالعات واقع در

«بلاژیو» ایتالیا موضوع محیط زیست مورد گفت‌وگو قرار گرفت که مقاله‌ای تحت عنوان «الهیات محیط زیست» تهیه و ارائه گردید که ترجمه فارسی آن در خبرنامه فرهنگستان علوم منتشر شد.

۸- در سال‌های بعد کارهای پراکنده‌ای در کنگره‌ها و نیز فرهنگستان علوم انجام دادم که هر کدام نظر و بُعدی خاص نسبت به موضوع داشت. در برخی نظر حکیمان اسلامی را گزارش می‌دادم و در برخی منابع الهیون مقدس می‌پرداختم و زمانی احکام حقوقی و فقهی را در منابع اسلامی مذاقه قرار داده بودم.

۹- «الهیات محیط زیست» سامان‌یافته مطالب پیرامون موضوع است ولی در آن، فقط به مباحث الهیات به معنای اخص آن پرداخته شده است. این بخش اندر مناسبت روایتی فلسفه (۱۳۹۲ش) به پیشنهاد مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران تقدیم شد. بخش فقه محیط زیست به نحو مختصر در آخرین بخش کتاب آمده است و به خواست خداوند بخش حقوقی، عبدالحق نهایت کیفی و مدنی از محیط زیست را به جایگاه و زمان خود برگزیدم. «فان الامور مرهون باوقاتها».

ناسپاسی است که از سرورانی که در فراهم شدن این اثر یاریم نموده‌اند به ویژه نهاد علمی و معزز فرهنگستان علوم و مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران (صانهما الله عن الحدثان) و انجمن حکمت و فلسفه ایران که مرا در اهتمام بدین امر تشویق و مساعدت فرموده‌اند، و نیز جناب دکتر احمد عابدی سروسنایی که در سامان‌بخشی مطالب سعی

فراوان نموده‌اند و نیز سرکار خانم دکتر شهین اعوانی که با کمال دقت و ویرایش نهایی آن را به‌عهده داشتند، و همکاری سرکار خانم فائزه حسینی معصوم در تهیه فهرست‌ها سپاسگزاری ننمایم. بدیهی است که این اثر ناچیز است و می‌تواند در گلستان ادبیات ایران اسلامی برگ سبزه تلقی گردد و آغازی برای انجامی بهتر و غنی‌تری باشد. انتظار از خوانندگان صاحب‌نظر آن است که با نظر خطاپوش بنگرند.

والسلام

سید مصطفی محقق‌داماد

جمادی الثانی ۱۴۳۵

اردیبهشت ۱۳۹۳